

Тотална историја

TRAJAN STOJANOVIĆ, BALKANSKI SVETOVI – PRVA I
POSLEDNJA EVROPA, Equilibrium, Beograd, 1997, 520.

Са неоправданим закашњењем наше читалиште је недавно добило дело професора Трајана Стојановића, балканолога светског гласа, када је на српском језику објављена његова књига „Balkanska civilizacija” (Centar za georoeitiku, 1995, стр. 191), кратка претходница обимне студије (520 стр.) о многим лицима Балкана. Тачније, књига „Балкански светови” се састоји од два дела: првог који је прерађена и проширена верзија „Балканске цивилизације” (315 стр.) и сасвим новог другог дела (104 стр.). Преостали део књиге је сачињен од уводне речи Кевина Рајлија, белешке о аутору Властимира Ђокића, индекса и обимне библиографије на 80 страница.

Стојановићев узор је знаменити Фернан Бродел, аутор код нас, на жалост, још необјављеног монументалног дела „Средоземље и средозмени свет у доба Филипа II”. Могло би се рећи да је Трајан Стојановић један од најзапаженијих савремених следбеника светски познате школе аналита, чији су челници Марк Блок, Лисјен Февр и Фернан Бродел. С обзиром на подручје којим се бави – Балкан, Стојановић је за нас посебно значајан историчар. Као Броделов ученик, Стојановић је усвојио постулате његовог структурализма. Тако, Стојановић најпре полази од учења о историји дугог трајања тог главног, али не јединог, пута историје „који сам поставља све велике проблеме данашњих и некадашњих друштвених структура. То је једини начин говора који повезује историју са садашњошћу и претвара је у недељиву целину” (Бродел, „Списи о историји”, СКЗ, Београд, 1992, стр. 7). Историјски процес дугог трајања је „непомично време или бар време које веома споро одмиче, које је упорно у свом непрекидном понављању”. То не значи да Стојановић, као и његови малочас поменути узори, не води рачуна о „вишеструкости временских ритмова – дугих и далекосежних,

средњих и колебаљивих, брзин и кратких". („Balkanski svetovi", 1997:307). Али основно је уверење да „постоји изузетно спора историја цивилизација, посматраних у њиховим понорним дубинама и у њиховим структурним и географским особеностима". (Бродел, *Ibidem*, стр. 60).

Други постулат школе анализиста је настојање да се обједине све хуманистичке и друштвене науке, односно покушај да се постигне конвергенција разних теорија о човеку и друштву и да се оствари „методолошки плурализам" обједињавањем метода појединих научних дисциплина како би се друштвено-историјска хетерогеност обухватила у тоталитету. Отуда тежња за писањем „тоталне историје". Слично Броделу у случају Медитерана, Стојановић на примеру Балкана настоји да обједини три компоненте: 1. географско тло и утицај физичких и климатских услова; 2. друштвено-економске структуре и процесе, а и вредносне оријентације; 3. догађања, политику и учинак појединих личности.

Када је реч о Балкану као свету у малом, или као полазишту за разумевање светске историје, слични покушаји његовог истраживања изведени су у делима Арнолда Тојнбија, Вилијема Мекнила и Лефтена Ставријаноса, а и у делу нашег Јована Цвијића.

Поухват који не полази за руком тимовима историчара, па и појединим институтима историјских или друштвених наука, успео је Стојановићу. Он је написао синтезну историју Балкана у распону од десет хиљада година: од неолита до данас, а што се Срба тиче – од њиховог досељавања на Балкан до грађанског рата почетком деведесетих година нашег века. Објединио је, мање или више успешно, радове историчара, антрополога, социолога, психолога, археолога, економиста, политиколога, демографа, географа, хуманиста... Другим речима, сачинио је целину повезујући друштвену, економску, културну и политичку историју. Тако нешто је могао да постигне само један велики ерудита, изузетно теоријски и методолошки образован научник, самопрегоран истраживач бројних архива и познавалац светских и балканских језика, какав је професор Трајан Стојановић.

Додајмо томе да наш аутор тумачи богату, слојевиту и замршену историју балканских цивилизација на својеврстан модеран начин, а то, како сам пише, значи „не само откривањем нових чињеница већ и постављањем нових питања, указивањем на нове скупове односа и њиховом анализом, применом одговарајућих нових и старих метода на нова и стара питања" (стр. 25) Ствари и догађаји, чињенице и идеје најчешће се објашњавају социолошким и антрополошким теоријама и тако добијају свој дубљи и прави смисао. Постоји стална кореспонденција између теоријских претпоставки и резултата истраживања и на тај начин се постиже целовитост у обради историјске стварности.

У првом делу своје књиге Стојановић се бави темама као што су: однос природе и друштва, фолклор, биотехника и друштвена биологија (рађање и васпитавање деце...), технологија, друштво (етногенеза, сродство, племенски односи, мушка и женска удружења, милеранистички покрети и револуције...), предмодерна и модерна привреда, личност и култура (архаична и модерна схватања рада, времена и простора).

У другом делу књиге обрађени су односи слободе и принуда културе, при чему су посебно занимљиви одељци о културним и идеолошким мобилизаторима у разним балканским друштвима, о зачецима грађанског друштва, о трај-

ном „нарцизму малих разлика", о тзв. погонским митовима (косовски мит и други митови), о новом светском поретку, итд.

Професор Стојановић је први део књиге у друштвеном и идејном контексту обележеном деловањем нове левице, студентским и другим новим друштвеним покретима, а други део књиге је настао на фону пада Берлинског зида, урушавања социјалистичког система у Европи, тегобне транзиције праћене жестоком сукобима, па и ратовима.

За боље разумевање најновијих трагичних збивања на нашем делу Балкана скрећемо пажњу на поглавље о узајамним односима популационих система, у коме се, сем осталог, разматрају могуће последице распада совјетског система и СФРЈ на Балкан, Европу и свет. Цео други део Стојановићеве студије убедљиво показује како проблеми прошлости утичу на актуелне проблеме, то јест како одређени временско-просторни односи дуго трају.

Стојановић трага за узроцима и последицама веома бројних територијалних, верских, етничких и идеолошких сукоба на Балкану, све до наших дана. При том он признаје значај ратова и држава, али првенствено води рачуна о историји „народа, малих локалних култура и сусретању супротстављених цивилизација, односно култура". Разматрајући проблеме садашњег времена, Стојановић, између осталог, износи мишљење да је за балканска друштва у транзицији веома важно да због сукоба не занемаре питање „како из застареле индустријализације ускочити у кибернетску технологију". Стојановић сматра пожељним да балканска друштва у току мучне транзиције избегну замке капиталистичког нивелисања, а то је могуће ако тржишна привреда буде заснована на заштити културно-еколошке баштине сваког друштва посебно. Тим ставом Стојановић показује да је нарочито значајно да се очува културни идентитет сваког народа, али исто тако, ако не и значајније, да се очува њихова еколошка равнотежа. Слободан сам да кажем да је такав „еколошки" став, бар у контексту домаће историографије, права иновација. Наш аутор заправо критикује савременом капитализам залажући се за културну аутономију и поштовање еколошких захтева како би се одржала равнотежа између слободе и социјалне правде. Истицањем равнотеже између слободе и социјалне правде, Стојановић у критичком ставу према савременом капитализму заузима позицију левог либерала.

Потребно је осврнути се и на значење подналова Стојановићеве књиге, који гласи: Прва и последња Европа. Балкан је прва европска област у којој је развијена пољопривреда и у којој су настали први европски градови. Зато је Балкан прва Европа. Али због поделе хришћанске цркве на латинску и византијску, османлијског освајања Балкана, комунистичке владавине у свим балканским државама осим Грчке, балканске културе су се, вели Стојановић, развијале у правцима који су одступали од развоја латинске, келтске и германске, католичке и протестантске Европе. Од средине XVIII века, а нарочито од 1789. године, балкански народи и културе су почели да се враћају европским културама заснованим на „одбацавању начела привилегије". Речју, почели су да делују као последња Европа. Илустрације ради, навешћемо још једно Стојановићево гледиште, које гласи: „Генерација деведесетих година деветнаестог века била је европска, а не уско национална појава. Утолико што је ова генерација постојала и на Балкану, можемо рећи да је Балкан – та „прва европа и некадашња 'Азија и Европи' поново припадао Европи и духом, а не сеамо географски." (стр. 305)

Попут Медитерана код Бродела, у Стојановићевој интерпретацији Балкан израста у „изузетну личност”.

Сада се поставља питање хоће ли православни део Балкана, посебно онај на коме живи наш народ, били искључен из Европске уније. Да би Европска унија задовољила универзалне и посебне културне потребе, неопходно је, поручује Стојановић, да у њој партиципирају Запад, Средина и Исток, католичке, православне хришћанске традиције, а исто тако јеврејске и муслиманске. Дакле, сви народи и све културе, али ако остану „привржени француској револуционарној традицији слободе и једнакости пред законом и докле год прихватају начело да права подразумевају и дужности”. (стр. 412) С тим у вези, од битног значаја и одговор на следеће питање с краја Стојановићеве књиге: „Хоће ли Европа и балкански народи, на крају крајева, мудрије реаговати на слом другог облика командне привреде и поновно буђење назадних национализма – које не треба бркати с културним аутономијама – што се изздају за наду цивилизације, капитализма и човечанства?” (стр. 414).

На крају бих изнео убеђење да смо појавом Стојановићеве књиге на српском језику добили смелу, поуздану и изазовну историјску синтезу о „балканским световима”, која нам је, сем осталог, потребнија уколико је код нас узела маха злоупотреба историографије у виду наглашено етноцентричних историјских приступа или разних митоманија о „Србима народу најстаријем” ради дневно-политичких потреба.

Било би добро и значајније од малочас реченог када би та Стојановићева књига како због свог особеног, модерног методолошког приступа и садржајног богатства тако и због своје мудрости и племенитости, изменила поглед на историју не само нашим љубитељима историографије већ и појединим историчарима и другим стручњацима у области хуманистичких и друштвених наука.

Треба рећи и то да је та изузетна књига друга по реду, после сјајне књиге Симе Ђирковића „Работници, војници, духовници”, у библиотеци Димензије историје, коју је зналачки и са доста акрибије уредио издавач Властимир Ђокић.

Ивана Ђорђевић је и овога пута одлично обавила свој нимало лак преводилачки посао.

Недељко Радосављевић

УДК

Недељко Јешић – Драгица Матић – Видан Николић, *Рајни дневници* *Ужичана 1912–1918*, Историјски архив Ужице, Ужице 1995, 520.

Учесће Српске војске у балканским ратовима и Првом светском рату како у целини тако и када је реч о њеним појединим формацијама, свеобухватно је истражено захваљујући обиљу сачуваних историјских извора, знатно разноврснијих него из времена ранијих српских ослободилачких покрета и ратова. Та атрактивна тема националне историје заступљена је у свим синтезама чији је циљ био да што потпуније сагледају целокупну прошлост српског народа, а и локалне историје, чији аутори су се бавили појединим областима и самим тим дотицали активности војних формација са тих подручја. Осим тога, објављено је више монографија и научних радова у специјализованим периодичним публикацијама, попут *Војноисторијског гласника* и појединих зборника, чији је примарни задатак саопштавање резултата истраживања локалне историје.

Ратни дневници и белешке учесника тих збивања, услед поменутог обиља прворазредних историјских извора, не могу бити коришћени и посматрани као грађа примарног значаја. Међутим, кад је реч о унутрашњем животу појединих јединица, расположењу војника и официра према мобилизацијама и великим покретима, те друштвеном животу и односу према спољашњем цивилизованом окружењу, штуди војнички извештаји и рапорти вишим командама не дају тако живу слику као поменути дневници и белешке.

Рајни дневници Ужичана управо откривају ону страну војничког живота која је углавном остала на маргинама интересовања истраживача. Реч је о белешкама 17 учесника балканских ратова и Првог светског рата различитог чина, дужности, образовања и старосног доба. Међу њима су два свештеника, двојица активних високих официра, учитељи, инжењери, књижевници и угледнији земљорадници, представници друштвених слојева који су највећим делом чинили резервни официрски кадар Српске војске. Поједини дневници су сумарни, док су други веома исцрпни и пуни занимљивих запажања. Њихов редослед у књизи формиран је уважавањем два критеријума: значаја аутора и обима и квалитета текста.